

20. Сухомлинський, В. О. Розумове виховання і освіта підлітка [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

21. Сущенко, Т. І. Особливості особистісно-орієнтованого педагогічного процесу [Текст] / Т. І. Сущенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості проблеми і пошуки: [зб. наук. праць] / [відп. ред. Т. І. Сущенко]. – К.– Запоріжжя. – Вип. 19. – 2001. – 309 с.

22. Шаповаленко, И. В. Возрастная психология (психология развития и возрастная психология) [Текст] / И. В. Шаповаленко / М. : Гардарики. 2005. – 350 с.

ВАРІАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ ОСВІТИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ: ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Юрій Мальований,

*чл.-кор. Національної академії педагогічних наук України,
канд. пед. наук, старш. наук. співроб.,
учений секретар Відділення загальної середньої освіти НАПН України;*

Василь Кизенко,
*канд. пед. наук, старш. наук. співроб., провід. наук. співроб.
відділу дидактики, Інститут педагогіки НАПН України*

У статті розглянуто курси за вибором як вагому складову системи дидактико-методичного забезпечення профільного навчання.

Ключові слова: *старша школа, курси за вибором, профільне навчання.*

Курсы по выбору рассматриваются в статье как важнейшая составляющая системы дидактико-методического обеспечения профильного обучения.

Ключевые слова: *старшая школа, курсы по выбору, профильное обучение.*

This article describes the elective courses as a major component of didactic and methodical support of school education.

Keywords: *high school, elective courses, specialized education.*

Постановка проблеми. Концептуальним принципом функціонування старшої школи в Україні, який визначає організацію навчально-виховного процесу, позитивно впливає на формування змісту навчання, є її профільність. Сутність профільного навчання полягає в його спрямованості на розвиток пізнавальних інтересів, нахилів і здібностей старшокласників та задоволення їхніх освітніх потреб, зумовлених орієнтацією на майбутню професію. З педагогічного погляду, профільне навчання є специфічним засобом індивідуалізації дидактичного процесу на старшому ступені шкільної освіти. Сутність і завдання профільного навчання зумовлюють загальну структуру і добір його змісту, а також відповідні способи організації освітнього процесу на засадах індивідуалізації і диференціації навчання.

До основних завдань профільного навчання належить здійснення практичної діяльності, а саме: надання учням повної загальної середньої освіти; сприяння життєвому і професійному самовизначенню учнів; забезпечення можливостей для конструювання кожним учнем власної освітньої траєкторії; цілеспрямована підготовка учнів до успішного продовження навчання на наступних рівнях освіти за вибраним напрямом; створення умов для здобуття професій з огляду на потреби ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження актуальних проблем профільного навчання і його складових потребують поглиблення і системного узагальнення на теоретичному рівні. Наразі бракує однозначності й точності щодо вживання низки понять профільного навчання, зокрема тих, що стосуються навчальних предметів і курсів, у яких утілюється його зміст. Наприклад, у Концепції профільного навчання в старшій школі (2003) виокремлено три типи курсів: базові, профільні й курси за вибором [3]. Рівночасно до циклу профільних предметів входять і ті, що реалізують цілі, завдання і зміст профілю навчання та мають на меті повніше опанування учнями теорій, понять, законів, передбачених Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [1]. Згідно з цим Стандартом цикл профільних предметів охоплює профільні предмети, профілюючі предмети, курси профільного навчання, курси за вибором та факультативи. Утім, через неналежне пояснення сутності кожного із зазначених типів утруднюється чітке їх розмежування.

Для нашого дослідження вагомою є спроба впорядкувати понятійний апарат, який становить матеріал до з'ясування структури профілю навчання. Виходимо з того, що наріжною категорією теорії профільного навчання є профіль навчання, який втілюється у відповідному навчальному змісті, видах і способах діяльності й організації дидактичного процесу. До його завдань належить визначення і забезпечення спрямованості навчання з метою задоволення індивідуальних і професійно орієнтованих освітніх потреб старшокласників. Подаємо на увагу, що профіль навчання є своєрідною дидактичною системою, в межах якої реалізуються конкретні цілі профільного навчання [2].

Мета статті – розглянути курси за вибором як вагому складову системи дидактико-методичного забезпечення профільного навчання.

Виклад основного матеріалу. Одним із визначальних компонентів структури профілю навчання є його зміст, при формуванні якого надається великої ваги загальноосвітньому характеру середньої школи. Тим-то навчання за будь-яким профілем має створювати надійні умови для широкої і достатньої загальноосвітньої підготовки школярів. Обмежимося припущенням, що не слід зосереджувати сили і ресурси на вивченні надто специфічних вузькопрофільних відомостей і формуванні відповідних умінь та компетентностей. Щоб досягти збалансованості загальноосвітньої і власне профільної спрямованості навчання, стоїть на думці творення раціональної системи навчальних предметів і курсів, засобами яких утілюється зміст освіти в старшій школі. В профілі навчання до складу такої системи належать: 1) група загальноосвітніх навчальних предметів, які вивчаються в обов'язку й на рівні, визначеними Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти; 2) група загальноосвітніх навчальних предметів, безпосередньо пов'язаних із профілем навчання. Зміст і рівень їх вивчення ширший і глибший за передбачений Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Предмети першої групи є базовими, другої – профільними, а рівні їх вивчення – базовим і профільним. Сукупно вони утворюють множину навчальних предметів, які визначені Державним стандартом базової і

повної загальної середньої освіти для реалізації інваріантної складової змісту навчання в старшій школі; 3) курси за вибором (про педагогічні функції і підходи до їх формування ітиметься далі).

Курси за вибором посідають помітне місце в структурі змісту профілю навчання. Разом із профільними предметами вони визначають специфіку профілю навчання та є дійовим засобом задоволення пізнавальних інтересів й індивідуальних освітніх потреб учнів поза межами профілю навчання. Отже, курси за вибором є основним педагогічним засобом, який забезпечує варіативність навчання в старшій школі, його спрямованість на учня і до міри запобігає виникненню суперечностей між єдиними державними вимогами до загальноосвітньої підготовки старшокласників та їхніми індивідуальними інтересами, нахилами і потребами. З цього випливають дві основні функції курсів за вибором: профільно-формувальна й індивідуальна освітньо-розвивальна. Для їх виконання впроваджуються типи курсів за вибором: спеціальні (спецкурси) і факультативні (факультативи).

Спеціальні курси у системі профільного навчання – це навчальні курси, які разом з профільними предметами визначають особливості профілів навчання, ті істотні ознаки, за якими різняться ці профілі. Зміст спеціальних курсів як складової змісту профілю навчання опановують всі учні в межах годин варіативного освітнього компонента. Природно, виникає запитання: якщо спеціальні курси є обов'язковими для вивчення, то чому їх відносять до категорії курсів за вибором; хто і що тут вибирає? По-перше, вибір спеціальних курсів здійснюють учні школи; по-друге, обсяг спеціальних курсів окреслюється відповідно до профілю навчання; по-третє, кількість спеціальних курсів обмежується кількістю навчальних годин варіативної частини навчального плану. Отже, підставою до запровадження у практику школи тих чи тих спеціальних курсів стає їх вибір учнями із запропонованого їм переліку курсів.

З огляду на пріоритетну навчальну мету викладання спеціальних курсів виокремлюємо такі їх основні види: спеціальні курси, які поглиблюють і розширюють зміст окремих розділів профільних (непрофільних) предметів або містять додаткові розділи, відсутні в навчальних програмах; спеціальні курси, які розкривають практичний аспект знань, здобутих у процесі навчання; спеціальні курси, які ознайомлюють учнів із галузями знань, не наданими у змісті профільних (непрофільних) предметів, але орієнтованими на майбутню професію згідно з вибраним профілем навчання; спеціальні курси наукових основ сучасних виробництв і технологій; спеціальні курси міжпредметного узагальнювального характеру, які завершують формування цілісних природничо-наукової і соціально-гуманітарної картин світу через інтеграцію знань, здобутих учнями засобами навчальної діяльності; спеціальні курси професійної підготовки старшокласників.

Доцільність виокремлення спеціальних курсів професійної підготовки старшокласників зумовлена необхідністю коригування деяких позицій щодо профілізації старшої ланки загальної середньої освіти. Дотепер профілізація передбачала виокремлення лише академічних профілів навчання. Вочевидь слід розглядати її значно ширше як у змістовому, так і в організаційному ас-

пекті. Йдеться про повноцінне освітнє забезпечення на цьому ступені навчання життєвого вибору учнівської молоді. За наявності відповідних умов є підстави вести мову про розв'язання питань професійної підготовки старшокласників засобами профільного навчання.)

Факультативні курси у системі профільного навчання – це навчальні курси, які сприяють задоволенню пізнавальних інтересів та освітніх потреб старшокласників, загалом не пов'язаних із специфікою вибраного профілю навчання. Наприклад, учень, який вибрав профіль навчання природничо-наукового спрямування, може факультативно вдосконалювати набуті знання, скажімо, з української або іноземної мови. На цій підставі школярі, котрі здобувають освіту за гуманітарним профілем навчання, мають змогу поглибити свої знання у галузі інформаційних технологій через опанування відповідного факультативного курсу.

Зазначимо, що факультативні курси не є обов'язковими для вивчення. Уведення до структури змісту профільного навчання факультативних курсів розглядаємо як один із механізмів реалізації принципу демократизму в освіті старшокласників, уникнення уніфікованості в засвоєнні знань, втілення у навчальну діяльність учнів компетентнісного підходу. Саме факультативні курси є дійовим засобом уникнення вузькопрофільності навчання в старшій школі, урізноманітнення його змісту, розширення спектра загальноосвітніх впливів на особистість учня.

Виокремимо види факультативних курсів з огляду на їх пріоритетні педагогічні завдання: факультативні курси, які підвищують загальноосвітню підготовку з непрофільних предметів порівняно з тією, що передбачена Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти; факультативні курси галузей знань і видів діяльності, які не відображено у змісті загальної середньої освіти.

Для спрощення процедури конструювання профілю навчання на загальнодержавному рівні має бути розроблено відповідне нормативно-дидактичне забезпечення, а саме: навчальний план з переліком предметів, завдяки яким утілюється зміст інваріантного освітнього компонента із зазначенням кількості годин на вивчення кожного з них на рівні Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та на профільному рівні; навчальні програми, які задають два рівні вивчення кожного предмета: рівень стандарту і профільний рівень; банк факультативних курсів; відповідні підручники і навчальні посібники.

Залежно від побажань учнів, батьків і можливостей школи педагогічний колектив спроможний визначити базові і профільні предмети та сформувати варіативний освітній компонент, використавши для цього банк відповідних спеціальних і факультативних курсів у межах годин, передбачених навчальним планом [4].

Висновки. Для успішного запровадження у старшій школі профільного навчання необхідні три основні чинники: наявність раціональної мережі загальноосвітніх навчальних закладів, які дають змогу задовольнити освітні потреби старшокласників, де б вони не проживали; якісне дидактичне і методичне забезпечення профільного навчання; відповідна підготовка вчителів

до здійснення профільного навчання. Під цим кутом зору вагомою складовою системи дидактико-методичного забезпечення профільного навчання є курси за вибором, на реалізацію яких згідно із Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти потрібно близько третини навчального часу в старшій школі. Тому завдання створення навчальних програм і посібників із курсів за вибором варті не меншої уваги, ніж підготовка навчальних програм і підручників для вивчення предметів на базовому і профільному рівнях. Чим ширшою і різноплановішою буде тематика курсів за вибором, тим більше можливостей матимуть загальноосвітні навчальні заклади для повноцінного втілення ідей профільного навчання.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1392] [Текст] // Інформ. зб. та коментарі МОНмолодьспорту України. – 2012. – №4–5. – С. 3–25.
2. Дидактичні засади формування навчальних профілів: посібник / [авт. кол.: В. І. Кизенко, О. К. Корсакова, Л. А. Липова, Л. Л. Момот, С. Е. Трубачева, В. Р. Пльченко]; за наук. ред. В. І. Кизенка. – К.: Пед. думка, 2010. – 132 с.: іл., табл.
3. Концепція профільного навчання в старшій школі [Текст] / [уклад.: Л. Д. Березівська, Н. М. Бібік, М. І. Бурда, Л. І. Денисенко, Г. С. Єгоров та ін.] // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – №24. – С. 3–15.
4. Мальований, Ю. І. Курси за вибором у змісті профільно навчання [Текст] / Ю. І. Мальований, В. І. Кизенко // Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. праць: у 5-ти т. – Т.3.: Загальна середня освіта. – К.: Пед. думка, 2012. – 432 с. – С. 218–225.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ

Сергій Косянчук,

*канд. пед. наук, наук. співробітник відділу дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України*

У статті йдеться про важливість застосування аксіологічного підходу до формування змісту профільного навчання. Автор на основі результатів дослідження робить висновок про те, що профільне навчання не достатньо забезпечене аксіологічною спрямованістю змісту, що слабо формує стійкі ціннісні орієнтації і пріоритети життєдіяльності особистості, за яких уможливорюється усвідомлене протистояння соціальним і глобалізованим викликам.

Ключові слова: *зміст освіти, старшокласники, профільне навчання, ціннісні орієнтації, аксіологічний підхід.*

The article talks about the importance of axiological approach in shaping the content of profile training. The author on the basis of the results of his research concludes that the content of profile training is necessary to enrich the value orientations. This becomes one reason for the weak formation of stable value orientations of the personality of the student and the priorities of life. The formation of value orientations of personality high school students contributes to the conscious confrontation of social and global issues.

Keywords: *content of education, high school students, vocational training, value orientations, axiological approach.*